

روز اطلاعات مدرسه علمیه
شهرستان آران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت اطلاعات و امور خارجه
مجلس شورای اسلامی
تهران

بسم الله الرحمن الرحيم

بررسی توصیفی ساخت واجی، تصریفی و اشتقاقی واژه

در گویش سیستانی ادیمی

۱۳۸۰ / ۹ / ۱۰

بوسیله:

محمد دوستی

پایان نامه

ارائه شده به دانشکده تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از فعالیتهای

تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته

آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان

از

دانشگاه شیراز

شیراز، ایران

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

امضاء اعضاء کمیته پایان نامه:

دکتر جلال رحیمیان، استادیار زبان انگلیسی و زبان شناسی

دکتر لطف الله یارمحمدی، استاد زبان انگلیسی و زبان شناسی

آقای غفار تجلی مربی زبان انگلیسی و زبان شناسی

شهریور ماه ۱۳۸۰

۳۹۳۴

تقدیم به زادگاهم

سرزمین دلیران و حماسه آفرینان و جوانان برومنش

و ...

تقدیم به

مادرم، برادران و خواهرانم، همسرانم و گل‌های باغم

حمید، فاطمه، عبدالمجید، زهرا و زهره

و تقدیم به ...

همه آنانی که دوستشان دارم و دوستم دارند

قطعه شعری به گویش سیستانی

/zâbol to kâba bude var me sistoni

qorböne xâko palge tono čöro bostuni/

/zâbol to âdgâre rostamo äqübo farroxi

zâbol va âsmöne molke kiö nuro vačcroxi/

/zâbol to pětowvi va garmie äftowve nimröz

az zröne âteše to buda farroxi vasöz/

/atman šeränge räše rostma az däre bâde to

ferdowsi äšnidow nvešta ketâbe va âde to/

زابل تو را همچون کعبه می خوانم که در ذرات خاک
خویش بسی قصه های کهن به یادم می آوری و مرا
وامی داری که مرغابی نیزار تو باشم و به حسرت مرغابیان
جولانگر آسمان شفاف تو، از جان دریغ ندارم
تورا می ستایم که یادگار رستمی، تو را به تمدیح باز
می خوانم که قصه پرداز حماسه یعقوبی و فرخی را الهام
می بخشی

تو را می خوانم که در آسمان سرزمین کیانیان از دیرباز
می درخشی، تو آفتابی، آفتابی به گرمی نیمروز، آفتابی که از
گرمی وجود خویش فرخی را در التهاب می سوزانی
با یاد تو، فردوسی را به یاد می آورم که از میان زوره های
وهمناک باد تو شیعه رخس را می شنود و به شرح حماسه
می پردازد.

(کورنامه نیمروز)

سپاسگزاری

وظیفه خودم می دانم از راهنماییهای ارزنده استاد محترم جناب آقای دکتر جلال رحیمیان که با علو نظر بر این نوشته ها عنایت داشته اند صمیمانه تشکر کنم. همچنین دین فراوان به استاد محترم جناب آقای دکتر لطف الله یارمحمدی دارم که با نکته بینیهای دقیق و ارزشمند خود به این نوشته روح و جهت بخشیدند. از استاد ارجمندم جناب آقای غفار تجلی که با کرامت و بزرگواری قبول زحمت فرموده و این نوشته را مطالعه نموده و راهنماییهای ارزنده ایشان جانمایه این اثر شده است بینهایت سپاسگزارم. از خداوند رحمان و رحیم برای این بزرگواران و همه آنانی که عمر گرانبهای خویش را صرف تعلیم و هدایت جوانان میهن اسلامی کرده اند خاضعانه آرزوی سعادت، سلامت و طول عمر پربرکت دارم.

از همکلاسیهای عزیزم فرامرز افراسیابی، عباس بتولی آرانی، علیرضا محمدیگی، آذر باستان، آرزو مؤمنی، شهرزاد شاهی و افروز جامه بزرگی و دوستان ارجمندم آقایان: امیر رضایی و غلامرضا اله دو که اینجانب را در مدت تحصیل تحمل نمودند و بخشداری محترم ادیمی، اداره آموزش و پرورش ادیمی و بنیاد سیستان شناسی، مخصوصاً معلّم و محقق فرزانه جناب آقای مزار گلستانه که مرا در گردآوری اطلاعات یاری کردند و کلیه سیستانیهای خونگرمی که در به ثمر رسیدن این پژوهش یاور من بودند، صمیمانه سپاسگزاری می نمایم.

ضمناً این رساله با حمایت مالی دبیرخانه شورای پژوهشی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی سیستان و بلوچستان به انجام رسیده است.

تقدیم می کنم این رساله را نخست به همه جوانان برومند سیستانی که پاسدار ارزشهای تاریخی و گویش سیستانی هستند و تقدیم می کنم به مادر مهربانم حوا تنهایی ادیمی که زبان سیستانی را به من آموخت. پس از آن به همسران فداکارم که با صبر و حوصله تمام مشکلات خانواده را به جان خریدند و یاور من بودند و به برادران و خواهرانم که دوری مرا تحمل کردند و به فرزندانم، با این آرمان که آنها نیز آنچه را من از گویش سیستانی ادیمی

آموخته ام، در آینده به فرزندانشان بیاموزند تا این گویش مانند مشعل فروزان
تا ابد تداوم داشته باشد. انشاءالله.

محمد دوستی شهریور ۱۳۸۰

چکیده

بررسی توصیفی ساخت واجی، تصریفی و اشتقاقی واژه
در گویش سیستانی ادیمی

بوسیله

محمد دوستی

هدف این پایان نامه بررسی و توصیف ساخت واجی، تصریفی و اشتقاقی واژه در گویش سیستانی ادیمی بوده است. این گویش یکی از گویشهای شرقی زبان فارسی است. برای نیل به این هدف، تعدادی از گویشوران محلی از میان روستاییان در محدوده جغرافیایی منطقه ادیمی سیستان انتخاب شدند. این گویشوران بیسواد یا فقط دارای سواد خواندن و نوشتن بودند. یادآور می شود که نگارنده خود نیز گویشور گویش سیستانی ادیمی است و بیشتر عمر را در این منطقه گذرانده است.

این تحقیق با گردآوری تعداد زیادی واژه، عبارت و جمله از گویش سیستانی ادیمی آغاز شد. پس از تجزیه و تحلیل واژه ها و عبارتها، اجهای این گویش با استفاده از روش جانشینی استخراج و طبقه بندی شدند. عناصر صرفی، ساختمان فعل و صورتهای مختلف صرفی فعل مورد تحلیل قرار گرفتند و ساخت اشتقاقی واژه با استفاده از پیشوند، پسوند و ترکیب مورد بحث قرار گرفت.

این تحقیق ثابت کرد که گویش سیستانی ادیمی ویژگیهای مهمی دارد که آن را از سایر گویشها و فارسی استاندارد متمایز می سازد. این گویش دارای ۲۱ همخوان /t/، /d/، /k/، /g/، /q/، /f/، /v/، /s/، /z/، /š/، /ž/، /x/، /č/، /b/، /p/، /j/، /m/، /n/، /r/، /l/، /y/ و ۱۳ واکه ساده و مرکب /i/، /i/، /e/، /ä/، /a/، /ä/، /o/، /â/، /ü/، /u/، /ey/، /ow/ است. همه این واجها نقش ممیز معنی دارند. بارزترین ویژگیهای این گویش، نبود واج /h/، وجود خوشه های

همخوانی آغازین هجا یا واژه، کاربرد واژک مقید جمع ساز /-o/ با اسامی مفرد جانوران و واژک مقید جمع ساز /-â/ با اسامی مفرد غیر جانوران، وجود واژه های زیادی از زبان متروک سکایی، ساخت ساختارهای دستوری جدیدی مانند، ساخت ماضی مطلق با اشکال مختلف پیشوند فعلی /ba-/، ساخت ماضی نقلی استمراری و ماضی بعید استمراری با پیشوند فعلی /më-/ و فعل کمکی /deštä/ و نوع خاصی ماضی بعید است.

با در نظر گرفتن موضوع تحقیق، نگارنده بر این باور است که این تحقیق یعنی اولین تحقیق زبانشناسانه گویش سیستانی ادیمی نیز نقایصی خواهد داشت. بعلاوه، با توجه به گستردگی موضوع تحقیق، نحو مورد بررسی قرار نگرفت.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
نشانه ها و علائم.....	نوزده
فصل اول - مقدمه.....	۱
۱-۱- کلیات.....	۱
۲-۱- هدف تحقیق.....	۲
۳-۱- اهمیت تحقیق.....	۳
۱-۳-۱- اهمیت نظری.....	۳
۲-۳-۱- اهمیت کاربردی.....	۳
۴-۱- اوضاع جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی سیستان.....	۴
۱-۴-۱- اوضاع جغرافیایی.....	۴
۲-۴-۱- اوضاع تاریخی.....	۶
۳-۴-۱- اوضاع فرهنگی.....	۸
- آداب و رسوم.....	۹
- مذهب.....	۱۰
- معیشت و پیشرفت فرهنگی.....	۱۰
- آثار باستانی.....	۱۱
۵-۱- اوضاع جغرافیایی و فرهنگی ادیمی.....	۱۳
۶-۱- اجزاء پایان نامه.....	۱۴
فصل دوم - پیشینه تحقیق.....	۱۶
۱-۲- مختصری درباره گویش سیستانی و سیستانی ادیمی.....	۱۶
۲-۲- مروری بر تحقیقات و آثار گذشته.....	۲۰

عنوان	صفحه
فصل سوم - شیوه تحقیق	۲۵
۱-۳- مقدمه	۲۵
۲-۳- نحوه گردآوری اطلاعات	۲۵
۲-۳- گویشوران	۲۶
۳-۳- قالب تجزیه و تحلیل	۲۶
۱-۳-۳- قالب تجزیه و تحلیل در بخش توصیف واجی	۲۶
۲-۳-۲- قالب تجزیه و تحلیل در بخش ساخت تصریفی	۲۷
۳-۳-۲- قالب تجزیه و تحلیل در بخش ساخت اشتقاقی	۲۷
فصل چهارم - توصیف ساخت واجی	۲۸
۱-۴- مقدمه	۲۸
۲-۴- همخوانها	۲۸
۱-۲-۴- واج /p/	۲۸
۲-۲-۴- واج /b/	۳۰
۳-۲-۴- واج /t/	۳۱
۴-۲-۴- واج /d/	۳۳
۵-۲-۴- واج /k/	۳۵
۶-۲-۴- واج /g/	۳۷
۷-۲-۴- واج /q/	۳۸
۸-۲-۴- واج /f/	۳۹
۹-۲-۴- واج /v/	۴۰
۱۰-۲-۴- واج /s/	۴۰
۱۱-۲-۴- واج /z/	۴۲
۱۲-۲-۴- واج /š/	۴۳

عنوان

صفحه

۴۳ /ʒ/ واج	۱۳-۲-۴
۴۴ /x/ واج	۱۴-۲-۴
۴۵ /ç/ واج	۱۵-۲-۴
۴۵ /j/ واج	۱۶-۲-۴
۴۶ /m/ واج	۱۷-۲-۴
۴۶ /n/ واج	۱۸-۲-۴
۴۷ /r/ واج	۱۹-۲-۴
۴۷ /l/ واج	۲۰-۲-۴
۴۸ /y/ واج	۲۱-۲-۴
۴۹ واکه ها	۳-۴
۵۰ واکه های ساده	۱-۳-۱
۵۰ /i/ واج	۱-۱-۳-۴
۵۰ /i/ واج	۲-۱-۳-۴
۵۱ /e/ واج	۳-۱-۳-۴
۵۱ /ë/ واج	۴-۱-۳-۴
۵۲ /a/ واج	۵-۱-۳-۴
۵۲ /ä/ واج	۶-۱-۳-۴
۵۲ /â/ واج	۷-۱-۳-۴
۵۳ /o/ واج	۸-۱-۳-۴
۵۴ /ö/ واج	۹-۱-۳-۴
۵۵ /ü/ واج	۱۰-۱-۳-۴
۵۶ /u/ واج	۱۱-۱-۳-۴
۵۶ واکه های مرکب	۲-۳-۴
۵۶ /ey/ واج	۱-۲-۳-۴
۵۶ /ow/ واج	۲-۲-۳-۴

عنوان	صفحه
۴-۴- واج آرایی گویش سیستانی ادیمی	۵۸
۴-۴-۱- توزیع همخوانها	۵۸
۴-۴-۲- توزیع واکه ها	۵۹
۴-۵- خوشه های همخوانی آغازین هجا یا واژه	۶۰
۴-۶- ساخت هجا	۶۶
۴-۷- واحدهای زیر زنجیری	۶۸
۴-۷-۱- تکیه	۶۸
۴-۷-۲- آهنگ	۷۳
۴-۸- فرآیندهای واجی	۷۴
۴-۸-۱- همگونی	۷۵
۴-۸-۲- ناهمگونی	۷۶
۴-۸-۳- قلب	۷۶
۴-۸-۴- ادغام	۷۷
۴-۸-۵- حذف	۷۷
۴-۸-۶- افزایش	۷۸
۴-۸-۷- خنثی شدگی تقابل واجی	۸۰
۴-۸-۸- ابدال	۸۰
۴-۹- مقایسه آوایی میان فارسی استاندارد و سیستانی ادیمی	۸۱

فصل پنجم - ساخت تصریفی واژه

۵-۱- مقدمه	۹۳
۵-۲- اسم	۹۴
۵-۲-۱- اسم مفرد	۹۴
۵-۲-۲- اسم جمع	۹۴
۵-۳- شناختگی	۹۸
۵-۳-۱- شناخته	۹۸

عنوان	صفحه
۵-۳-۲- ناشناخته	۹۹
۵-۴-۴- اضافه	۱۰۰
۵-۵-۵- صفت	۱۰۲
۵-۵-۱- انواع صفت از نظر ساخت تصریفی	۱۰۲
الف- صفت ساده	۱۰۲
ب- صفت تفضیلی	۱۰۳
پ- صفت عالی	۱۰۴
۵-۶-۶- ضمیر	۱۰۴
۵-۶-۱- ضمائر شخصی	۱۰۴
۵-۶-۲- ضمیر مشترک	۱۰۶
۵-۶-۳- ضمیر انعکاسی	۱۰۶
۵-۶-۴- ضمیر تأکیدی	۱۰۷
۵-۶-۵- ضمائر نامشخص	۱۰۷
۵-۶-۶- ضمائر اشاره	۱۰۸
۵-۶-۷- ضمیر موصولی	۱۰۹
۵-۶-۸- ضمائر پرسشی	۱۰۹
۵-۶-۹- ضمیر تعجبی	۱۱۰
۵-۷-۷- قید	۱۱۰
۵-۷-۱- قید زمان	۱۱۰
۵-۷-۲- قید مکان	۱۱۱
۵-۷-۳- قید حالت	۱۱۱
۵-۷-۴- قید کیفیت	۱۱۲
۵-۷-۵- قید نفی و ایجاب	۱۱۲
۵-۷-۶- قید تکرار	۱۱۳
۵-۷-۷- قید تردید	۱۱۳
۵-۸-۸- عدد	۱۱۳

عنوان	صفحه
۵-۸-۱- اعداد اصلی	۱۱۴
۵-۸-۲- اعداد ترتیبی	۱۱۴
۵-۸-۳- اعداد کسری	۱۱۴
۵-۹- اصوات	۱۱۵
۵-۱۰- حروف	۱۱۵
۵-۱۰-۱- حروف اضافه	۱۱۶
۵-۱۰-۲- حرف ربط	۱۱۷
۵-۱۰-۳- حروف شناختگی و ناشناختگی	۱۱۷
۵-۱۰-۴- حرف ندا	۱۱۸
۵-۱۱- فعل	۱۱۸
۵-۱۱-۱- فعل از نظر ساخت اشتقاقی	۱۱۸
- فعل ساده	۱۱۸
- فعل مشتق	۱۱۹
- فعل مرکب	۱۲۰
۵-۱۱-۲- ساختمان گروه فعلی	۱۲۲
- عنصر منفی ساز	۱۲۳
- افعال ناقص	۱۲۵
- عنصر غیر فعلی	۱۲۶
- فعل واژگانی	۱۲۷
- عنصر سازنده مجهول	۱۲۷
- عنصر سازنده حالت	۱۲۸
۵-۱۱-۳- ساختمان فعل از نظر واژکهای سازنده	۱۲۹
- عنصر ساختمانی پیشوند	۱۲۹
- ستاک گذشته	۱۳۴
- ستاک حال	۱۳۵

عنوان

صفحه

- عامل سببی ۱۳۶
- عنصر پی بند ۱۳۷
- ۵-۱۱-۴- وجه ۱۳۹
- اخباری ۱۳۹
- امری ۱۴۰
- التزامی ۱۴۰
- ۵-۱۱-۵- نمود ۱۴۱
- ساده ۱۴۱
- استمراری ۱۴۱
- کامل ۱۴۱
- ۵-۱۱-۶- زمان فعل و صورتهای صرفی آن ۱۴۲
- ۵-۱۱-۶-۱- زمان حال ۱۴۲
- الف- حال ساده ۱۴۲
- ب- حال استمراری ۱۴۳
- پ- ماضی نقلی ۱۴۴
- ث- ماضی نقلی استمراری ۱۴۵
- ت- مضارع التزامی ۱۴۶
- ۵-۱۱-۶-۲- ماضی ۱۴۸
- الف- ماضی مطلق ۱۴۸
- ب- ماضی استمراری ۱۴۹
- پ- ماضی بعید ۱۵۱
- ث- ماضی بعید استمراری ۱۵۲
- ت- ماضی ابعد ۱۵۴
- ج- ماضی التزامی ۱۵۵
- ۵-۱۱-۶-۳- زمان آینده ۱۵۵
- ۵-۱۱-۶-۴- فعل امر ۱۵۷